

بازتاب اصطلاحات، ضرب‌المثل‌ها و باورهای عامیانه در اشعار سنایی

دکتر فاطمه الهامی

استادیار دانشگاه دریاوردی و علوم دریایی چابهار

نابودی کتابخانه‌ها و آثار مکتوب شده، اما خوشبختانه فرهنگ شفاهی چندان از حوادث طبیعی و تاریخی و مانند آن آسیب ندیده و از میان نرفته است.

توجه به این مقوله فرهنگی، که در ذهن و زبان مردم نقش بسته و دوام آن با بقای آدمی پیوند یافته است، در آثار مکتوب نمود فراوانی دارد و آثار برجسته ادبیات ما پر از الفاظ، اصطلاحات، امثال و باورهایی است که از گذشته‌های دور بر سر زبان‌ها مانده‌اند. وجود این ویژگی در منابع ادبی، حاکی از گستردگی فرهنگ عامه و تأثیر آن بر غنای زبان فارسی است.

حکیم سنایی غزنوی از شاعران قرن پنجم و ششم هجری قمری در زمره نخستین شاعران بزرگ ایران است که با وارد کردن حجم بسیاری از امثال و حکم و فرهنگ عامیانه در اشعارش، جواز ورود آن را به شعر فارسی صادر کرد. با نگاهی به مجموعه‌های امثال و حکم درمی‌یابیم که بسیاری از ضرب‌المثل‌های کنونی فارسی به‌طور مستقیم یا تلویحی از آثار او برآمده‌اند. از طرفی، کاربرد فراوان لغات، کنایه‌ها و اصطلاحات عامیانه در شعر او علاوه بر اینکه نشان از صمیمیت گفتار وی با مخاطبان‌ش دارد، حاکی از توجه او به خصوصیات زبانی طبقات عامه مردم نیز هست. همچنین توجه سنایی به باورها و عقاید زمانه که بین عامه مردم رایج بوده است، لحن جدی و موعظه‌آمیز و مفاهیم عرفانی دشوار و پیچیده او را برای مردم آشناگونه و دلپذیر می‌سازد؛ به گونه‌ای که در بسیاری موارد با او همراه و هم‌صدا می‌شوند.

این اندازه توجه شاعر به عناصر فرهنگ عامه، از یک‌سو نتیجه زبان اندرزگونه و موعظه‌آمیز او در بیان آموزه‌های دینی و مذهبی و عرفانی به عامه مردم است. شاعر برای بیان بسیاری از مسائل پندآمیز و مفاهیم والای عارفانه و زاهدانه از زبانی ساده و روان و صمیمی استفاده می‌کند تا اثرگذاری آن بر عامه بیشتر باشد؛ به همین دلیل، این‌گونه اشعار او به‌عنوان مثل سایر معروف شده است.

دنباله مطلب در وبگاه نشر به

مقدمه

ادبیات عامه، فولکلور و یا فرهنگ توده، مجموعه آداب و رسوم، اعتقادات، ضرب‌المثل‌ها، سحر و خرافه و مانند آن است که در جوامع مختلف به‌طور شفاهی و با از طریق تقلید و تجزیه از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و بازتاب اندیشه‌ها، اعتقادات و نوع زندگی و علایق ملتی است که همواره در طول تاریخ هزارساله خود آن را باور داشته و بدان سخن گفته‌اند. شناخت و مطالعه ضرب‌المثل‌ها و باورهای عامیانه در نظر جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان مبحث بسیار مهمی به‌حساب می‌آید؛ زیرا بسیاری از روحيات و رفتارها و هنجارهای جوامع امروزی، ریشه در اعتقاداتی دارد که در طول زمان شکل گرفته‌اند. بنابراین، تعمق در آداب و سنن و آنچه امروز جامعه‌شناسان «فرهنگ عامیانه» یا «فولکور» می‌نامند، ما را به سرچشمه بسیاری از هنجارها و ناهنجاری‌های اجتماعی هدایت می‌کند. از این جهت «بسیاری از مردم‌شناسان ادبیات عامه را آئینه شیوه تفکر و ارزش‌های فرهنگی ملت‌ها می‌دانند.» (میرصادقی، ۱۳۷۳: ۷۸) فرهنگ عامیانه و یا ادبیات شفاهی قدمتی دیرپا دارد و از پیشینه دیرینه‌تری نسبت به ادبیات کلاسیک و مکتوب برخوردار است و در مقایسه با آن کمتر دستخوش حوادث شده است. اگرچه هجوم گاه و بی‌گاه بیگانگان به ایران زمین سبب

چکیده

سنایی غزنوی در زمره نخستین شاعران بزرگ ایران است که امثال و حکم و جلوه‌های فرهنگ عامیانه در اشعارش بسیار است. کاربرد فراوان لغات، کنایه‌ها و اصطلاحات عامیانه علاوه بر اینکه نشان از صمیمیت گفتار وی با مخاطبان‌ش دارد، حاکی از توجه او به خصوصیات زبانی عامه مردم نیز هست. توجه سنایی به باورها و عقاید زمان خویش که بین عامه مردم رایج بوده است، لحن جدی و موعظه‌آمیز و مفاهیم عرفانی دشوار و پیچیده او را برای مردم، آشناگونه و دلپذیر می‌سازد؛ به گونه‌ای که در بسیاری موارد آن‌ها را با او همراه و هم‌صدا می‌کند.

فراوانی کاربرد این عناصر در آثار سنایی مبین آن است که ذهن و زبان وی با مردم فرین است و این خود دلیلی روشن بر ماندگاری نام او در پهنه زبان فارسی است. این مقاله سعی دارد آثار سنایی را از این زاویه مورد بررسی قرار دهد تا دبیران محترم ضمن آشنایی با اندیشه‌ها و افکار او به ویژگی‌های زبانی و گفتاری مردم و باورها و عقاید خرافی عصر او واقف شوند و در امر تدریس با شناخت بیشتری از این شاعر، به تبیین دیدگاه‌های گوناگون وی بپردازند.

کلیدواژه‌ها: سنایی، ضرب‌المثل، اصطلاحات عامیانه، باورهای خرافی